

бошқа қимматликларни чегарадан ғайриқонуний равишда ўтказиш, кўрсатилган мақсад учун махсус уюшган икки ёки ундан ортиқ шахсларнинг биргаликда ҳаракат қилиши билан эришиши жиноят содир этишдаги шундай иштирокчилик тушунилишига қаратилган”¹. Демак, божхона қонунларини бузишда уюшган гуруҳнинг хавфлилиги, авваламбор шундаки, ушбу гуруҳ аъзолари ўз ҳаракатларини бирлаштира туриб, товар ёки бошқа қимматликларни божхона назоратидан пухталиқ билан яшириб, уларни кўп миқдорда чегарадан ўтказиш ва сотиш имкониятига эга бўлади; бунда улар бойишнинг бундай манбаига доимийлик тусини беради ва шу билан давлатнинг иқтисодий манфаатларига жуда катта зиён етказади.

Б.А. Умарова
ТДЮИ тадқиқотчиси

ГИЁҲВАНДЛИК ВОСИТАЛАРИНИ ЎТКАЗИШ МАҚСАДИДА СОДИР ЭТИЛГАН ЖИНОЯТЛАР УЧУН ЖАЗО ТАЙИНЛАШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Бугунги кунда гиёҳвандлик жиноятларига қарши курашга доир жиноят қонунини нормаларини халқаро меъёрларга мувофиқлаштириш жаҳон ҳамжамиятида устувор йўналишлардан бири ҳисобланади. Дарҳақиқат, бугунги кунда гиёҳвандлик муаммоси билан тўқнашмаган давлатни топиш амримаҳол, ушбу иллат келажагимиз бўлган ёш авлоднинг умрига заволи бўлиши фуқаролар маънавиятини емирилишига сабаб бўлмоқда. Шундай экан, гиёҳвандлик жиноятлари деярли барча давлатларнинг жиноят қонунларида ғайриқонуний қилмиш сифатида назарда тутилган. Гиёҳвандликнинг олдини олиш ва гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддаларни ғайриқонуний муомаласига қарши кураш самарадорлигини ошириш учун халқаро ҳамкорликнинг муҳим йўналишларидан бири сифатида хорижий мамлакатларнинг ушбу соҳадаги қонун чиқарувчилиқ, ижро, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи, тиббиёт ва жамоат органлари фаолиятининг ижобий тажрибасини ўрганиш ва амалиётга жорий қилиш ҳисобланади.

Аҳолининг гиёҳвандлик моддаларига тобе бўлиб боришига қарши жиноят-ҳуқуқий воситалар ёрдамида кураш оқилона ташкил этилган тақдирдагина самарали бўлиши мумкин. Барчамизга аёнки, Ўзбекистон Республикаси узоқ йиллардан буён гиёҳвандлик моддаларининг мамлакат маданий ва маънавий ҳаётига салбий таъсири кучайишини инобатга олиб, унга қарши курашни миллий хавфсизликнинг таркибий қисми сифатида баҳолаб, мамлакатда ушбу иллатига қарши кураш бўйича халқаро ҳамжамиятга қўшилиб, бу борадаги жиноят-ҳуқуқий таъсир чораларини такомиллаштириш борасида фаол ҳаракатлар олиб бормоқда.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси бир қатор халқаро конвенцияларга қўшилган. Масалан, Ўзбекистон Олий Мажлисининг 1995 йил 24 февралдаги №32-1 сонли қарори билан “Гиёҳванд моддалар ва психотроп воситаларнинг ғайри қонуний муомаласига қарши кураш тўғрисида”ги БМТнинг 1988 йил 20 декабрда имзоланган Вена Конвенциясига қўшилди ҳамда пировардида 1995 йил 22 ноябрдан ушбу Конвенция Ўзбекистон учун ҳам кучга кирди. Шу баробарида 1961 йилдаги “Гиёҳванд моддалар тўғрисида”ги (қўшимчалар билан) ягона конвенция ҳам ЎзР Олий Мажлисининг 1995 йил 24 февралдаги қарори билан ратификация қилинган ҳамда 1995 йил 23 сентябрда кучга кирган. Шунингдек, 2000 йил 21 ноябр Римда Ўзбекистон ва Италия ҳукуматлари ўртасида Уюшган жиноятчиликка, терроризм ҳамда гиёҳвандлик моддалари ва психотроп воситаларнинг ғайри қонуний муомаласига қарши курашда ҳамкорлик тўғрисидаги келишув имзоланган (2000 йил 15 декабрда ЎзР Вазирлар Маҳкамаси №479 сонли қарори билан тасдиқланган).

Юқоридагилар асосида гиёҳвандликка қарши курашда қонунчилиқни такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари яқин йиллар давомида қуйидагича кўриниш касб этиши керак:

¹ Кабенко А. Правильно и едино образно применять закон поделам о контрабанде...Социалистическая законность, 1978, - №6 - С.34.

– жиноят, жиноят-процессуал ҳамда жиноят-ижроия қонунчилигини такомиллаштириш борасида комплекс таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш;

– гиёҳванд моддаларнинг ғайриқонуний муомаласи ва аҳолининг гиёҳвандлик таъсиридан холи этишга доир халқаро-ҳуқуқий ҳужжатлар қоидаларини миллий қонунчиликка инкорпорация ва имплементация қилиш бўйича таклифлар тайёрлаш;

– бир вақтнинг ўзида гиёҳвандлик моддалари ғайриқонуний муомаласидан тушган даромадларни легаллаштиришга қарши кураш борасидаги қонунчиликни ҳам такомиллаштириб бориш¹.

Шу ўринда таъкидлаб ўтиш лозимки Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги аксарият МДҲ ҳамда хорижий мамлакатлар қонунчилиги тизимида ўзининг либераллиги билан ажралиб туради. Хусусан, ЎзР ЖК ушбу соҳадаги қилмишлар учун жиноий жавобгарлик ҳам анчайин либераллаштирилган, шунингдек, гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда ўтказиш учун жиноий жавобгарликни кўзда тутувчи 272-моддасини бекор қилинди².

ЖК 273-моддасида кўрсатилган жиноятларнинг таҳлили шуни кўрсатадики, бу жиноятларнинг асосий қисми бошқа мамлакатлар билан алоқаси бўлган, уюшган гуруҳлар томонидан, махфий жойлардан ва техника воситаларидан фойдаланган ҳолда содир этилмоқда. Гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш мақсадидида ташишда аёллар ва вояга етмаганлар жалб этилиши ҳолатлари кўпайиб бормоқда. Гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш билан боғлиқ жиноятлар учун жиноий жавобгарликка тортилганлар қуйидаги ҳолатни ташкил қилади

2003 йилда: гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш - 1385; ташиш – 432; бангхона ташкил қилиш – 62; 2004 йилда: гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш -1147; ташиш – 292; бангхона ташкил қилиш – 128; 2005 йилда: гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш - 1118; ташиш – 196; бангхона ташкил қилиш – 86; 2006 йилда: гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш - 2305; 2007 йилда ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари томонидан гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш билан боғлиқ 5157 ҳолат, гиёҳвандлик воситалари контрабандаси бўйича 284 тани, 2008 йилда гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш 576 та, контрабанда 318 та, 2009 йилда гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш 455 та, контрабанда 291 тани ташкил этган.

2009 йилда мобайнида судланганларнинг 3331 нафарига озодликдан маҳрум қилиш, 890 нафарига ахлоқ тузатиш ишлари, 566 нафарига жарима жазолари тайинланган.

292 нафар шахсга нисбатан жиноят ишлари амнистия акти асосида, 111 нафарига нисбатан бошқа асосларга кўра тугатилган, 17 нафар шахсга нисбатан жиноят ишлари қидирув эълон қилинганлиги муносабати билан ҳаракатдан тўхтатилган.

Гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш билан боғлиқ жиноятларни кўришда судлар амалдаги қонунчилик ва Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар

билан қонунга хилоф равишда муомала қилишга оид жиноят ишлари бўйича суд амалиёти ҳақида”ги қарорига асосланишмоқда.

1994 йилда қабул қилинган ЖК да гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш билан боғлиқ жиноятлар учун иккита моддада, яъни: ЖК 272-моддасида гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда ўтказганлик учун ва 273-моддада гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўтказиш мақсадини кўзлаб қонунга хилоф равишда тайёрлаш, эгаллаш, сақлаш ва бошқа ҳаракатлар қилганлик учун жавобгарлик белгиланган эди. Ушбу ҳолат суд ва тергов амалиётида гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш билан боғлиқ жиноятларни квалификация қилишда қийинчиликлар ва камчиликларга олиб келганлиги сабабли 1999 йил 20 августда ЖК га киритилган ўзгартиш ва қўшимчалар асосида ЖК 272-моддаси чиқариб ташланди ҳамда 273-модда янги таҳрирда баён қилинди³. Бу бир хил жиноятни иккита модда билан квалификация қилиш каби нохуш ҳолатни олдини олишга хизмат қилди. Аммо, суд амалиётида гиёҳвандлик воситаларини сотганлик учун жавобгарлик масаласи ҳал қилишда айрим тушунмовчиликлар учраб турибди. Унинг сабаби ЖК 273-моддаси бешинчи қисмида гиёҳвандлик воситаларини кўп миқдорда сотганлик учун жавобгарлик белгиланган нормани тушмасликдан келиб чиқмоқда. Чунки, айнан ЖК 273-моддаси бешинчи қисмида гиёҳвандлик воситаларини кўп миқдорда сотганлик кўрсатилган, ушбу модданинг бошқа қисмларида эса сотганлик учун, яъни кўп бўлмаган миқдорда сотганлик жавобгарлик кўрсатилмасдан ўтказганлик учун жавобгарлик белгиланган. Шу сабабли ҳам судларда, гиёҳвандлик воситалари кўп бўлмаган миқдорда сотилган ҳолатларни қайси модда билан квалификация қилиш керак деган саволлар келиб чиқмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг юқорида номи келтирилган қарори 5-бандида гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда сотиш уларни ўтказишни энг хавфли кўринишларидан ҳисобланади, деб белгиланганидан келиб чиққан ҳолда гиёҳвандлик воситаларини кўп бўлмаган миқдорда сотганлик учун миқдорга қараб ЖКнинг 273-моддаси биринчи ёки иккинчи қисмлари билан квалификация қилиниши керак деб ҳисоблаймиз. Амалиётда бундай ҳолатларни олдини олиш учун бизнингча ЖК 273-моддасиг қуйидаги иккита йўналишда ўзгартиш киритиш керак:

- биринчи йўналиш. ЖК 273-моддаси биринчи қисмида ўтказиш сўзидан кейин сотиш сўзини ҳам қўшиш керак. Яъни, “Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўтказиш мақсадини кўзлаб кўп бўлмаган миқдорда қонунга хилоф равишда тайёрлаш, олиш, сақлаш, ташиш ёки жўнатиш, шунингдек уларни кўп бўлмаган миқдорда қонунга хилоф равишда ўтказиш, сотиш” деб баён қилиниши керак.

– иккинчи йўналиш. Гиёҳвандлик воситаларини сотиш ўтказишнинг кўринишларидан бири эканлигини ҳисобга олиб, ЖК 273-моддасидан гиёҳвандлик воситаларини сотиш сўзини чиқариб ташлаш ва ЖК 273-моддаси бешинчи қисмини “Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни кўп миқдорда

¹ Ревин В. Незаконный оборот наркотиков в России и некоторые направления стабилизации ситуации. // Проблемы совершенствования борьбы с незаконным оборотом наркотиков. – М., 2001. – С.7.

² Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999 йил, 9-сон, 229-модда

³ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Ахборотномаси.1989. –№9. 229-модда.

қонунга хилоф равишда ўтказиш” деб баён қилиш. Чунки юқорида таъкидлаган Пленум қарорида ҳам сотиш ўтказишнинг бир тури эканлигини белгиланган. Ушбу иккита йўналишдан қайси бири қабул қилинса ҳам, амалиётда кўп бўлмаган миқдорда гиёҳвандлик воситаларини сотиш ҳолатларини квалификация қилишдаги камчиликларга баҳам берилади деб ҳисоблаймиз.

Бундан ташқари амалиётда айбдор гиёҳвандлик воситаларини сотиш вақтида ушланганида, ундан тинтув вақтида ёки яшаш жойида яна гиёҳвандлик воситалари топилган ҳолларда унинг қилмишини ЖК нинг 273-моддаси билан биргаликда, 276-модда билан ҳам яъни, гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш мақсадисиз сақлаганлиги учун ҳам жавобгарликка тортмоқдалар. Жумладан, “назорат тариқасида сотиб олиш” операциясида фуқаро Б. 120 грамм героин моддасини сотаётганлигида қўлга олинади. Унинг яшаш жойи текширилганида яна 50 грамм героин моддаси топилади. Тергов органи Б.нинг қилмишини ЖК 273-моддаси бешинчи қисми ва 276-моддаси иккинчи қисми а) банди билан квалификация қилади¹.

Бундай ҳолда айбдорнинг мақсадидан келиб чиққан ҳолда унинг қилмишини ЖК нинг 273-моддаси бешинчи қисми билан квалификация қилишининг ўзи етарли ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг қарорида айбдорда қонунга хилоф равишда тайёрланган, олинган, сақланаётган гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўтказиш мақсади борлиги тўғрисидаги масалани ҳал этишда (Жиноят кодекси 273-м.), судлар, бу восита ёки моддалар ҳақиқатдан ҳам ўтказиш учун тайёрланганлигини намоён этувчи далиллар мажмуи асосланмоқлари лозимлиги кўрсатилган. Масалан, гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни фақат истеъмол қилинишини истисно этадиган миқдорда топилганлиги, наркотиклар ёки психотроп моддаларни маълум ўлчамда қадоқланганлиги, ташиш ёки жўнатишда уларни махсус махфий жойга яширилганлиги, гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни тайёрлаш учун асбоб-ускуналарнинг мавжудлиги, айбдорнинг ўзи банги эмаслиги тўғрисида экспертиза хулоса берганлиги ва ҳоказолар. Ишнинг аниқланган ҳақиқий ҳолатларига қараб айбдорнинг ҳаракатлари Жиноят кодексининг 25, 273-моддасининг 5-қисми билан квалификация қилиниши кераклиги ҳақидаги кўрсатмасига қарамасдан (Пленум қарорининг 6-банди) амалиётда тергов ва суд органлари айбланувчининг уйдан топилган гиёҳвандлик воситаларини сотиш учун ёки ўзининг истеъмоли учун сақлаётганликларини кўп ҳолатда аниқламайптилар. Натижада асоссиз равишда айбдорларнинг ҳаракатларини ЖК 273-моддаси бешинчи қисми билан квалификация қилиш ҳоллари учрамоқда. Баъзан шахсларнинг сурункали равишда гиёҳвандлик воситаларини истеъмол қилишга мойил эканлиги ҳақида экспертиза хулосаси мавжуд бўлсада, гиёҳвандлик воситаларини ёнида олиб юрганлиги учун ЖК 273-моддаси билан жавобгарликка тортиш ҳоллари мавжуд.

Жумладан, Бухоро вилоят судининг ҳукми билан Қ.Кирсанов Душанба-Москва йўналишидаги поездда 0,03 грамм миқдордаги героин моддасини сотиш

мақсадида олиб кетаётганликда айбли деб топилиб, ЖК 273-моддаси учинчи қисмининг “б, д” бандлари, 246-модданинг иккинчи қисми билан ЖКнинг 59-моддасига асосан 8 йил озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган². Жиноят иши материалларида унинг мазкур гиёҳвандлик воситасини бирон кимсага сотмоқчи бўлганлиги ҳақидаги далил йўқлиги ҳамда экспертизанинг унинг сурункали наркоман эканлиги ҳақидаги хулосаси бўлишига қарамасдан ана шундай хатога йўл қўйилган.

Суд амалиётини таҳлил қилиш гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш мақсадида содир қилинган жиноятлар учун жиноят ҳуқуқий чораларни қўллашда асосан жиноий жазоларга эътибор қаратилганлиги, профилактика масаласига етарли эътибор берилмаётганлигини кўрсатади.

Гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш мақсадида содир қилинган жиноятларни тергов органлари ва судларда қўришда асосан кичик миқдорда ўтказувчилар, истеъмол қилувчилар, аёллар, вояга етмаганлар жавобгарликка тортилаётганлиги, уларни тайёрловчилар, ўтказувчи шахслар аниқланмай қолаётганлиги жавобгарликни гиёҳвандлик воситаларининг истеъмолчиларидан уни тайёрловчилар ва ўтказувчиларга қаратиш кераклиги масаласига жиддий эътибор берилмаётганлигини кўрсатади.

Гиёҳвандлик моддалари контрабандаси билан боғлиқ жиноятларнинг гуруҳий хусусият касб этиши ҳам муҳим омилдир. Сўралганларнинг ярмидан ортиғи (58,9%) жиноятнинг икки ёки ундан зиёд шахслар томонидан содир этилиши кўпроқ (42,2%) ёки доимо (16,7%) учрайди деб ҳисоблайди. Шу ўринда таъкидлаб ўтиш лозимки, гиёҳванд моддалар контрабандасида иштирокчиларни аниқлаш ҳамда уларни жиноий жавобгарликка тортиш мушкуллиги сабабли амалиётда асосан етказиб берувчиларгина жазоланмоқда.

Жиноят ишлари бўйича Тошкент шаҳар суди судлов ҳайъати ЖКнинг 28-246-моддасининг 2-қисми ва 273-моддаси 5-қисми билан айбланган фуқаро Б.Х.га нисбатан жиноят ишини кўриб чиққан. Суд ҳукмига кўра Б.Х. 2005 йил 29 апрелда Тошкент вилояти Бекобод туманидаги автобус бекатида Тожикистон Республикаси фуқароси “Зариф” исмли шахсдан кейинчалик Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудига олиб бориб сотиш мақсадида 1.169,72 грамм “опий” моддасини сотиб олганлиги ва Камаз русумли автомашинада Қорақалпоғистон Республикаси Беруний туманига жўнатмоқчи бўлганида милиция ходимлари томонидан ушлангани қайд этилган. Ҳукмда кўрсатилишича Б.Х. гиёҳвандлик моддасини Қорақалпоғистон Республикаси Беруний туманидаги “Жуманиёз” исмли шахсга жўнатмоқчи бўлган. Лекин суд ҳукмида на Зариф исмли ва на Жуманиёз исмли шахслар ким эканлиги, уларни топиш учун бирор бир ҳаракатлар амалга оширилганлиги, уларни жавобгарликка тортиш масалалари ҳақида ҳеч қандай маълумот йўқ. Шунда бўлсада суд Б.Х.ни ЖК 273-моддаси 5-қисми билан айбдор деб топиб, унга нисбатан 15 йил муддатга озодликдан маҳрум қилиш

¹ Сурхондарё вилоят судининг архиви 2005 йил. 10/128-сонли жиноят иши

² Гиёҳвандликка қарши кураш: назария ва амалиёт (ижтимоий-ҳуқуқий жиҳатлар) мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари. –Т.: СилМЭГ, 2002. –Б. 5.

жазосини тайинлаган¹.

Ушбу ҳукмда суд жиноятнинг бошқа иштирокчилар аниқланмаганлигига гиёҳвандлик воситасини сотиш ҳолати исботланмаганлигига эътибор қаратмай Б.Х.ни ЖК 273-моддаси 5-қисми билан жавобгарликка тортган. Ҳукмда Б.Х. гиёҳвандлик воситасини Қорақалпоғистон Республикасига жўнатиш учун Камаз юк машинаси ҳайдовчисига бераётган ҳолда қўлга тушганлиги кўрсатилган. Бу ерда у гиёҳвандлик воситасини фақат ҳайдовчи орқали жўнатмоқчи эканлиги, сотиб олаётган ёки олмоқчи бўлган шахс бўлмасда, унинг ҳаракатлари сотиш сифатида баҳоланган. Ушбу ҳолат биз юқорида ЖК 273-моддасини 5-қисмидаги **сотиш** сўзини **ўтказиш** сўзи билан алмаштириш ҳақидаги тақлифимизнинг ўринли эканлигини яна бир бор тасдиқлайди.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда гиёҳвандлик жиноятлари учун жазо тайинлаш амалиётини таҳлил этсак, гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўтказиш мақсадини кўзлаб кўп бўлмаган миқдорда қонунга хилоф равишда тайёрлаш, олиш, сақлаш, ташиш ёки жўнатиш, шунингдек уларни кўп бўлмаган миқдорда қонунга хилоф равишда ўтказиш учун асосан озодликдан маҳрум этиш жазоси қўлланилаётганлигининг гувоҳи бўлишимиз мумкин. Зеро, ЎзР ЖК 273-моддасида ушбу қилмиш учун фақатгина қамоқ ёки озодликдан маҳрум этиш жазоси кўзда тутилган.

Жавобгарликни дифференциация қилиш ва жазони индивидуаллаштириш мақсадида муқобил жазолар миқдорини кўпайтириш ва уларни қўллаш механизмни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир. Бу кўпроқ санкцияларида ҳеч бир муқобил жазосиз, фақат озодликдан маҳрум қилиш жазони назарда тутилган моддаларга тааллуқлидир².

Биз наркотикларни бир неча маротаба ўтказганлик учун кучайтирилишини (озодликдан маҳрум қилиш жазоси муддатини кўпайтириш) ушлаб турувчи омил сифатида тақлиф этган³, олимларнинг фикрига қўшилаемиз. Чунки жазонинг оғирлиги, яъни озодликдан маҳрум этиш жазосининг муддатини ошириш эмас, балки жавобгарликнинг муқаррарлиги принциpigа оғишмай амал қилиниши ушлаб турувчи омилдир⁴.

Бизнингча, бугунги кун нуқтаи назаридан либераллаштириш шароитида, шунингдек ушбу жиноят воқеа етмаганлар томонидан ва биринчи марта содир қилинганда озодликдан маҳрум қилишга муқобил жазо чораси сифатида жарима ва ахлоқ тузатиш ишлари жазосини ҳам киритиш ҳамда ЖК 273-моддаси биринчи қисми санкциясини қуйидаги тахрирда баён этиш мақсадга мувофиқ бўлар эди:

“Энг кам ойлик иш ҳақининг 100 бараваридан 300 бараваригача жарима, бир йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёки олти ойгача қамоқ ёхуд уч йилдан беш

йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади”.

Ўзбекистон республикаси Олий суди Пленуми қарорининг 2-бандида “агар етиштирилиши тақиқланган ўсимликларни экиш ва етиштириш келгусида наркотик моддаларни ўтказиш мақсадини кўзлаб тайёрлаш, сақлаш, ташиш, жўнатиш, шунингдек ўтказиш ёки сотиш билан боғлиқ бўлса, бундай ҳаракатлар Жиноят кодексининг 270-моддаси ва тегишли моддаларида назарда тутилган жиноятлар мажмуи билан квалификация қилинмоғи даркор”; 4-бандида эса “тергов органлари ва судлар гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллашдан мақсад нима эканлигини аниқлашлари зарур. Эгаллаш келгусида ўтказиш ёки сотиш учун амалга оширилганлиги аниқланган тақдирда айбдорнинг ҳаракатлари қайд этилган жиноятларга тайёргарлик қўриш деб ҳам квалификация қилиниши керак” деб тушунтириш берилган. Фикримизча, бу ерда ЖК 270 ва 271-моддаларида кўрсатилган жиноятларни келгусида ўтказиш мақсадида қилганик учун ЖК 273-моддасида кўрсатилган жиноятларга тайёргарлик қўриш сифатида баҳолаш нотўғри. Чунки одатда жиноий жавобгарликка сабаб бўладиган таркибида гиёҳвандлик воситалари мавжуд бўлган экинларни етиштириш албатта келгусида уларни ўтказиш мақсадида содир этилади. Масалани бундай ҳал қилиш эса қилмишни ЖК 270-моддаси билан биргаликда албатта 273-модда билан ҳам квалификация қилишни талаб қилади. ЖК 270-моддасида қилмиш учун етарли даражада жавобгарлик назарда тутилганлигини ҳисобга олган ҳолда ушбу Пленум қарорида тақиқланган экинларни етиштириб, уларни қайта ишлаш, сотишга тайёрлаш фактлари аниқ бўлгандагина қилмишни ЖК 273-моддасида кўрсатилган жиноятга тайёргарлик қўриш сифатида баҳолаш лозимлиги кўрсатилиши керак. ЖК 271-моддасида жавобгарлик назарда тутилган қилмишни баҳолашда ҳам айнан шу мезондан келиб чиқиш керак, деб ҳисоблаймиз.

Суд ва тергов амалиёти гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш билан боғлиқ жиноятларни қўришда ушбу жиноятларни вужудга келтирувчи шарт-шароитлар, гиёҳвандлик воситаларини олиш мумкин бўлган жойлар ва шахслар, гиёҳвандлик воситалари реализация қилинадиган жойларни аниқлаш масаласига етарлича эътибор берилмаётганлигини кўрсатади. Гиёҳвандлик воситалари кимдан, қаердан олинганлиги, гиёҳвандлик воситаларининг келиш каналларини аниқлаш ҳам талаб даражасида эмас, кўп ҳолларда тергов вақтида шахсини аниқлашнинг имкони бўлмаган шахсдан гиёҳвандлик воситаси олинганлиги қайд қилинади. Биз ўрганган жиноят ишлари бўйича чиқарилган ҳукмларда шахси аниқланмаган одамдан гиёҳвандлик воситалари олинганлиги кўрсатилган.

Жиноят ишларини ўрганиш судлар гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш мақсадида содир қилинган жиноят ишларига баҳо беришда қонун кучидан тўла фойдаланмаганлигадан далолат беради. Жазо тайинланаётганда қилмишнинг ижтимоий хавфлилик даражасига ҳамма вақт ҳам эътибор берилмайди. Қилмишнинг хусусияти ва ижтимоий хавфлилик даражасини, айбдорнинг шахсига оид маълумотларни, жазони енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатларни эътиборга олмасдан, асоссиз равишда енгил ва ҳаддан ташқари қаттиқ жазо чоралари

¹ Тошкент шаҳар судининг жорий архиви. 2005 йил. ЖСК-1-422/2005-сонли жиноят иши

² Якубов А.С., Кабулов Р. Современные тенденции в уголовной политике Узбекистана // Узбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академиясининг Ахборотномаси. Тошкент, 2010. №1-Б.35.

³ Абисатов М. Организованная преступность в Казахстане: современное состояние тенденции, развития, проблемные вопросы, пути их решения. —Алматы, 2006. —С.246.

⁴ Муқимова М.З. Суд-ҳуқуқ ислохотлари ва жиноят қонуни либераллаштириш масалалари. —Самарқанд: Самарқанд давлат университети. 2009. —Б.49.

қўлланилганлик ҳолатлари учраб туради.

2009 йилда апелляция инстанциясида 125 нафар шахсга нисбатан 115 та жиноят ишлари бўйича чиқарилган ҳукмлар ўзгартирилган ёки бекор қилинган.

Судлар томонидан жами судланганларнинг 1441 нафари (23,2%)га ЖКнинг 57-моддаси қўлланилиб, қонунда белгиланганидан ҳам енгилроқ жазо тайинланган. Бундан ташқари 476 нафар (7,6%) судланувчига ЖКнинг 72-моддаси қўлланилиб, улар шартли ҳукм қилинган.

Гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш мақсадида содир қилинадиган жиноятларга қарши курашнинг жиноят ҳуқуқий чораларини амалга татиқ этишда ушбу тоифадаги ишлар бўйича суд амалиётини систематик равишда умумлаштириш, уларнинг натижалари билан ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ходимлари ва жамоатчиликни таништириб бориш ижобий аҳамиятга эгадир. Ушбу ишлар бўйича амалиётни таҳлил қилиш: биринчидан, терговчилар ва судьяларнинг маҳоратини оширишга; иккинчидан, барча ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари учун бир хил нуқтаи назарни ишлаб чиқишга; учинчидан, криминоген омилларга қарша кураш ва профилактика субъектлари фаолиятининг умумий йўналишларини аниқлаш имконини беради.

Бугунги кунда гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш мақсадида содир қилинаётган жиноятларига қарши курашда жиноят қонунини такомиллаштириш ва суд амалиётини яхшилаш, гиёҳвандлик воситаларининг мамлакатимиз ҳудудига кириб келишини олдини олишда халқаро ҳамкорликни кучайтириш долзарб аҳамият касб этади.

Ж.Абдурахмонхўжаев
ТДЮИ тадқиқотчиси

СУДЬЯЛАР КОРПУСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда суд-ҳуқуқ ислохоталарини амалга ошириш жараёнида судьялар корпусини шакллантиришнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, уларнинг роли ва таъсирини оширишга алоҳида эътибор берилиб, судьялар корпусини шакллантиришнинг қонунчилик асослари давр талаби асосида басқичма-басқич ислоҳ этилмоқда.

Судьялар корпусини шакллантириш ҳуқуқий тартибга солиш ва улар мустақиллигини таъминлашнинг қонунчилик асосларини назарий ва амалий жиҳатдан таҳлил этиб ўрганиш, ўз навбатида мустақил суд ҳокимияти ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш билан бир қаторда инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш масалалари билан ҳам бевосита боғлиқдир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримов 2010 йил 12 ноябрдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепсияси”¹ номли маърузаларида “... суд органлари фаолиятининг ҳуқуқий асосини қадам-бақадам такомиллаштириб бориши зарур”² деб таъкидлаганлари ҳам бежиз эмас.

Судьялар корпусини шакллантиришнинг ташкилий-ҳуқуқий масалалари хусусида, М.Х. Рустамбаев, У.А. Тухташева “Ўзбекистон Республикасида суд ҳокимияти ва суд-ҳуқуқ ислохоти” номли монографияларида шундай ёздадилар: “судьялик лавозимини эгаллаган давлат хизматчиларининг мажмуиси судьялик корпуси деб номланади. Ўзбекистон Республикаси суд тизимида, яъни Конституциявий судида, умумий юрисдикция судларида, шу жумладан ҳарбий судларда, шунингдек хўжалик судларида судьялик лавозимини эгаллаган барча шахслар судьялик корпусига киришлиги”³ “қоида тариқасида, “судьялик корпуси” тушунчасига фақат профессионал судьялар киритилиши”⁴ ҳақидаги фикрлари А.П. Рыжаковнинг “Судьялар корпуси одил судловни амалга ошириш ваколатига эга бўлган барча судьяларни қамраб олади”⁵ деб билдирилган назарий таърифларнинг ўзаро уйғунлиги ва боғлиқлигини кузатишимиз мумкин.

¹ Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. – Т.: Ўзбекистон, 2010. – Б.41–42.

² Каримов И.А. Бунёдкорлик-фаровон ҳаёт асоси // Бунёдкорлик йўлидан. Т.4. – Т. 1996. –Б.186.

³ Рустамбаев М.Х., Тухташева У.А. Ўзбекистон Республикасида суд ҳокимияти ва суд-ҳуқуқ ислохоти. –Т.: ТДЮИ, 2009. –Б.111.

⁴ Уша жойга қаранг: –Б.124.

⁵ Рыжаков А.П. Правоохранительные органы: Учебник для вузов. – М.: Инфра М, 2001. –Б.192.